

ÇOCUĞUN BİLİŞSEL (ZİHİNSEL) GELİŞİMİ

- PIAGET -

Bireyin, çevresindeki dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel faaliyetlerin gelişimine **BİLİŞSEL GELİŞİM** adı verilmektedir. Bilişsel gelişim; bebeklikten yetişkinliğe kadar bireyin çevreyi ve dünyayı anlaması ve düşünme yollarının daha karmaşık ve etkili hale gelme sürecidir. Piaget gelişim dönemlerini 4 ana başlığa ayırmıştır. Piaget'e göre tüm çocukların bu gelişim aşamalarından sırasıyla geçmesi gerekmektedir. Çocuklar bir gelişim dönemini atlayarak diğerine geçemezler. Ancak çocukların gelişim dönemlerine girme ve tamamlama yaşları birbirinden farklılık gösterebilir.

DUYUSAL-MOTOR DÖNEMİ (0-18 Ay)

Bebek, bu aşamada dış dünyayı keşfetmede duyularını ve motor becerilerini kullandığından bu döneme duyuşsal-motor adı verilmektedir. Bütün bebekler doğuştan refleksif davranışlara sahiptir. Yeni doğan bebeğin dudaklarınıza dokunduğunda emmeye başlar; parmağınızı avucuna koyduğunuzda yakalar. Bu refleksler, çocuğun ilk biliş şemalarını oluşturur. Başlangıçta kendisini diğer nesnelere ayıramayan bebek, bu ilk şemaları (emme, tutma, yakalama vb.) yoluyla kendi vücudunu keşfetmeye çalışır. Daha sonra, diğer nesnelere etkinliklere başlar. Çıngırak, fincan vb. nesnelere tutar, emer, vurur. Onları, kendisinde var olan şemalarla tesadüfen keşfeder.

Örneğin; yeni doğan bebeğe mama şişesini ters olarak verdiğinizde de emmeye çalışır. Oysa bir ya da iki ay sonra biberonun ne tarafından emileceğini öğrenir. Bebeğin, çevresiyle etkileşimleri sonucu edindiği yaşantılarla oluşturduğu yeni bilişsel yapılar, refleksif davranışlardan amaçlı davranışlara doğru ilerlemesini sağlar. Artık bebek, kendisine ilginç gelen bazı davranışları sadece tekrar etmez aynı zamanda bazı basit problemleri çözmeye de çalışır.

Örneğin; beş aylık bebek, gözünün önündeki top battaniyenin altına saklandığında onu aramaktan vazgeçer; oysa sekiz aylık bebek, onu aramaya devam eder. Çünkü bebek, nesne gözünün önünden kaldırıldığında onun yok olmadığını öğrenir.

İŞLEM ÖNCESİ DÖNEM (18 Ay-6 Yaş)

İşlem öncesi dönem ikiye ayrılmaktadır. Bunlar:

- Sembolik ya da kavram öncesi dönem (2-4 yaş)
- Sezgisel dönem (4-6 yaş)

a) Sembolik Dönem:

İki dört yaşlarını kapsamaktadır. Bu dönemde çocukların dili, çok hızla gelişir ancak geliştirdikleri kavramlar ve kullandıkları sembollerin anlamları, kendilerine özgüdür; çoğu zaman gerçek değildir. 2-4 yaşlarına çocuk, gözünün önünde bulunmayan ya da hiç mevcut olmayan nesne, olay, kişi, varlığı temsil eden semboller geliştirmeye başlar. Örneğin; bir çubuğu at, cetveli tabanca gibi kullanabilir. Bu yaşta sembolik oyun sıkça gözlenir. Sembolik oyunlar aracılığıyla çocuklar, çatışmalarını ortaya koyabilir ve dengelerini sağlayabilirler.

Bu dönemdeki çocuklar ben merkezlidir. Kendilerini başkalarının yerine koyamazlar. Dünyayı başkalarının açısından göremezler. Objeleri sadece tek bir özellikleri açısından sınıflandırılabilirler. Örneğin; renklerine göre sınıflandırma ya da biçimlerine göre sınıflandırma gibi. Bir özellik bakımından farklı olan nesnelerin farkını göremezler. Örneğin; yeşil uçgenlerle yeşil kareleri bir arada gruplayabilirler. Ancak aynı anda hem renge hem de şekle göre gruplama yapamazlar. Tek yönlü düşünürler.

b) Sezgisel Dönem: 4-6 yaş arasını kapsar. Çocuklar bu dönemde, mantık kurallarına uygun düşünme yerine, sezgilerine dayalı olarak düşünürler ve problemleri sezgileriyle çözmeye çalışırlar. Çocuklar bu dönemde, nesnenin dikkat çekici özelliklerine odaklanmakta diğer özelliklerini gözden kaçırmaktadır. Korunumun kazanılmamasında bu özellikleri etkili olmaktadır.

Örneğin; eşit miktarda dolu olan iki süt bardağından birini, ince uzun bir bardağa, diğerini geniş bir bardağa çocuğun gözünün önünde boşaltalım. İnce uzun bardaktaki süt daha yüksek görüldüğünden çocuk, o bardaktaki sütün daha çok olduğunu söyleyecektir. İki eşit miktardaki çikolata kalıbından birisini parçaladığımızda, çocuk gözü önündeki parçalara ayrılmış olan kalıbı daha çok görecektir. Ayrıca, bu yaşlarda çocuklar, dilin kuralları ve sözcüklerle oynayarak, komik cümleler ve sözcükler üretmekten çok hoşlanırlar.

SOMUT İŞLEMLER DÖNEMİ (6-12 YAŞ)

İlkokul yıllarındaki çocuklar, bilişsel yeterlilik bakımından çok hızlı değişme gösterirler. İlkokul dönemindeki, çocukların düşünmesi okul öncesi çocukların düşünmesinden çok farklıdır. Nesnelerin fiziksel yapılarında, mekandaki konumlarında değişmelerle; miktar, hacim, sayı vb. özelliklerinde değişme meydana gelmeyeceğini anlarlar. Kısa ve geniş bardaktaki süt ile ince uzun bardaktaki sütün aynı miktarda olduğunu görebilirler; parçalanmış çikolatalarla kalıp halinde olanın aynı miktarda söyleyebilirler. Algılanan görüntüye göre değil gerçeği anlayarak tepkide bulunurlar.

Tüm dünyada çocukların somut işlemler döneminde okula başlamaları bir tesadüf değildir. Bu dönemde, bazı işlemlerin zihinsel olarak yapabilecek durumdadırlar. Örneğin; benim beş portakalım, senin dört portakalın var. İkimizin portakallarını bir araya getirdiğimizde kaç portakal eder? diye

sorduğumuzda problemi zihinsel olarak çözebilirler. Bu dönemde en üst düzeyde gruplama yapabilirler. Bir grup bir nesnenin bir başka grubun alt sınıfı olabileceğini anlarlar. Örneğin; taşıt araçlarına otomobiller ve kamyon vb. diğer taşıt araçları olarak gruplayabilir, otomobilleri de, benzinle çalışanlar ve mazot vb. yakıtla çalışan diğer otomobiller olarak sınıflandırılabilirler.

Örneğin, nesnelere uzunluklarına, genişliklerine, ağırlığına vb. göre düzenleyebilirler. Somut işlemler dönemindeki çocuklar benmerkezcilikten uzaklaşmışlardır. Olayları ve dünyayı, başkaları açısından da görebilirler. Ancak bu dönemde, düşünme süreçleri çocuk tarafından gözlenebilen gerçek olaylara yöneliktir. Çocuklar, somut olduğu sürece karmaşık problemleri çözebilirler. Soyut problemleri ise çözemezler. Soyut kavramları, çevresindekileri model alma yoluyla yerinde kullanmalarına rağmen, anlamlarını açıklayamazlar.

Çocuklar bu dönemde dili etkili olarak kullanmakla birlikte vatan, millet, ülke vb. soyut kavramları anlayamazlar. Soyut kavram ve deneyimlerin somut yollarla açıklanmaları gerekir. Örneğin sakla samanı gelir zamanı vb. deyimler somut olarak çocuklara açıklanmalıdır.

SOYUT İŞLEMLER DÖNEMİ (12 +)

Ergenlik döneminin başlangıcından itibaren çocukların düşünme biçimleri, yetişkinlere benzer hale gelir. Bu dönemde artık soyut düşünme başlar. Bir problemin çözümü, somut yollarla sınırlanmaz. Probleme bulunan değişkenler arası ilişkileri bulur. Çocuklar soyut kavramları anlayarak etkili bir şekilde kullanabilirler. Bu dönemde çocuklar, çeşitli idealler, fikirler, değerler ve inançları geliştirmeye başlarlar. Toplumun yapısıyla, felsefesiyle, politikayla ilgilenirler.

Ergenliğin başlamasıyla vücutta değişimler meydana geldiği gibi, beyinde ve beynin fonksiyonlarında birçok değişim gözlenmektedir. Piaget, birçok yetişkinin soyut işlemleri geliştirmede ifade etmektedir. Bunun nedeni de bireyin içinde yaşadıkları çevrenin niteliğidir. Bireyin soyut işlemleri yapabilmesi için, bu tür düşünme tarzını gerektirecek karmaşık problemlerle karşılaşması gerekir.

Öğretim, ergenin bilimsel yöntemi kullanmasını sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Somut işlemler dönemindeki çocuklarla soyut işlemler dönemindeki ergenler arasındaki temel fark, ergenlerin bir olayın çok değişik yönlerini görebilmeleri ve bilgiyi soyut olarak üretebilmeleridir. Ayrıca dil gelişimi bakımından kavramları atasözlerinin, deyimlerin anlaşılmasında artık problemleri yoktur. Ayrıca yazılı dilinde bir yetişkin kadar etkili olarak kullanabilirler. İlköğretimin 6, 7 ve 8. sınıflarda ve lisede ergenlerin, analiz etme karşılaştırma soyut ilişkileri bulma özgün bir şey üretme, eleştirel düşünme gibi özelliklerini geliştirici nitelikte etkinliklere yer verilmesi gerekmektedir.

Ergenlerde gözlenen önemli bir diğer zihinsel gelişim özelliği de hipotetik koşullara göre düşünmeleridir. Örneğin, okullarda münazara (tartışma) yaparken, bulunduğu gruba benimsemediği bir fikir savunma görevi verildiğinde, tartışmanın hatırı için bu konuda fikir üretip savunabilirler.

Piaget'in bilişsel gelişim dönemleri, bize çocuğun hangi dönemde nasıl düşündüğü ve akıl yürüttüğü hakkında fikir verir. Bunları bilmek, çocuğa hangi dönemde neyi öğretebileceğimize dair bize yol gösterir. İşlem Öncesi döneminde olan bir çocuğa akıl yürütme ve bağlantı kurma gereken konuları pek öğretemeyiz. Çünkü yorumlama, çıkarım yapma becerisi daha çok somut dönemde gerçekleşir. Yine somut dönemde olan bir çocuğa "x" ve "y" leri kullanarak matematik anlatmak zor olacaktır. Çünkü onun soyut kavramlar ve semboller ile işlem konusunda zorlanmaktadır. Soyut konuları tam olarak anlaması 12 yaş sonrasında bulacaktır. Anne babalara düşen görev ise çocuklarının zihin gelişiminin hangi dönemde nasıl seyredeceğini bilmek ve ona göre alıştırmalarla zihinsel süreci desteklemektir.

Kaynakça:

- *Çocuk Gelişim Psikolojisi* - Denise Boyd, Helen Bee - Kaknüs Yayınları - 2009
- <http://www.genbilim.com>